

PAUL ASSMANN

BADACZ BUDOWY GEOLOGICZNEJ GÓRNEGO ŚLĄSKA

Konrad Schuberth (*Geologisches Landesamt Sachsen-Anhalt, Halle*)

W trakcie badań dotyczących opracowywania geologicznej mapy Saksonii-Anhalt w skali 1:25000 (zdjęcie prowizoryczne), arkusz 4244 Annaburg, natknąłem się na rękopiśmienny materiał z roku 1947. Jego autorem był profesor Paul Assmann, zatrudniony wówczas w Niemieckim Krajowym Zakładzie Geologicznym w sowieckiej strefie okupacyjnej, który w roku 1967 zmarł w Berlinie, nie doczekawszy uznania dla swego dorobku w fachowej prasie. Niniejszy tekst powinien to zaniedbanie nadrobić.

Paul Gustav Bernhard Assmann przyszedł na świat 3 stycznia 1881 roku w Dreźnie, jako syn inżyniera Gustava Assmanna i jego małżonki Zofii, z domu Pechstein. Od Wielkanocy roku 1887 do Wielkanocy roku 1891 uczęszczał do szkoły ludowej, potem zaś uczył się w miejskim gimnazjum realnym Annenschule w Dreźnie, kończąc je w maju 1900 roku egzaminem dojrzałości.

Na lata 1900-1902 przypadają jego studia w Królewskiej Saksoskiej Politechnice w Dreźnie. Państwowy egzamin wstępny dla inżynierów budowlanych zdaje w październiku 1902 r. z oceną „2a”. Najwidoczniej jednak niezbyt odpowiada mu ten zawód, gdyż po pięciu semestrach przerywa studia, by, jak pisał później w podaniu o pracę w Akademii Górniczej, „zająć się swoją ulubioną dziedziną, tj. geologią”. 4 listopada zostaje immatrykulowany na Uniwersytecie Fryderyka Wilhelma w Berlinie. Assmann słucha tu wykładów m.in. Franza Beyschlaga, Wilhelma Branco, Konrada Keilhacka, Roberta Potonié, Roberta Scheibe i Felixa Wahnschaffe.

W okresie od 1 kwietnia 1903 roku do 31 marca 1904 roku musi przerwać studia, by odbyć służbę wojskową w 5 kompanii Regimentu Grenadierów nr 100 w Dreźnie. Dwa lata później, 22 lutego 1906 roku, zdaje ustny egzamin doktorski. Referentami są profesorem Branco i Klein. Dyplom z oceną *cum laude* zostanie mu wręczony 28 lipca 1906 roku. W swojej pracy doktorskiej „Über Aspidorhynchus” Assmann zajmuje się preparacją, badaniem i opisem kopalnej ryby kostnoszkieletowej z wapieni płytowych z Solnhofen.

Już wiosną 1906 r. Assmann ubiega się o stanowisko asystenta w berlińskiej Akademii Górniczej u profesora paleontologii Hermanna Rauffa, które obejmuje z dniem 1 maja 1906 r. Jest to początek jego ponad 40-letniej działalności w urzędach geologicznych.

1 maja 1908 r. zaangażowany zostaje jako „geolog-stażysta” przez Królewski Pruski Krajowy Zakład Geologiczny. Podczas kartowania u boku Stollera (Lüneburger Heide, Fassberg), Flegla (okręg Mühlheim, Kolonia) i Michaela (Bytom, Siemianowice Śląskie, Zabrze) zapoznaje się w różnych regionach z metodyką geo-

PAUL ASSMANN
(1881-1967)

Portret ze zbiorów Bundesanstalt für Geowissenschaften und Rohstoffe, Hannover

logiczno-agronomicznych zdjęć krajowych w skali 1:25000 i już w roku 1908, podczas prac związanych z zaopatrzeniem Górnego Śląska w wodę, zajmuje się zagadnieniami geologii stosowanej. 1 kwietnia 1909 r. Assmann jako „geolog pozaetatowy” rozpoczyna w Wielkopolsce swoje pierwsze samodzielne kartowanie mapami Duszniki i Gaj Wielki w skali 1:25000. Drugi obszar jego działalności znajduje się na Śląsku (arkusze Świętochłowice i Zbrosławice). Nawiązując do swej ukierunkowanej paleontologicznie dysertacji doktorskiej i pracy o ramienionogach z dewońskich szarogłazów okolic Marburga (*Die Fauna der Erbsloch-Grauwacke bei Densberg im Kellerwald*, 1913), przez ponad 10 lat zajmuje się w licznych opracowaniach rewizją bezkręgowców śląskiego triasu. Podsumowująca te badania monografia ukazała się w 1937 r. (*Revision der Fauna der Wirbellosen der ober-schlesischen Trias*).

W 1911 r. Assmann żeni się z Matyldą Möller, córką komisarza kryminalnego. Z ich związku w latach 1912-1921 rodzą się trzy córki: Ilsa, Matylda i Charlotta. W roku 1926 dochodzi do rozwodu, zaś w 1933 r. Assmann żeni się z córką kupca, Hertą Wunderlich.

Wrzecz z wybuchem I wojny światowej musi Assmann przerwać rozpoczęte właśnie kartowanie arkusza Wągrowiec w Wielkopolsce. Mapę tę ukończył w roku 1916 Korn, jednakże nie została opublikowana. 5 sierpnia 1914 r. Assmann zamienia świdry wiertniczy na karabin. Podczas artyleryjskiej potyczki w Alzacji w lipcu 1915 r. zostaje zraniony odłamkiem w głowę i spędza wiele tygodni w lazarecie. Zmęczony bezczynnością, prosi w wiadomości wysłanej przez pocztę polową do Krajowego

Zakładu w Berlinie o przysłanie jakiegoś zajęcia. W listopadzie 1915 r. trafia ponownie do okopów i walczy w przynoszących ogromne straty potyczkach na Hartmannsweilerkopf (południowe Wozezy, styczeń 1916) i nad Aisne (kwiecień-maj 1916). We wrześniu przeniesiony zostaje na front południowo-wschodni, do Siedmiogrodu, i bierze udział w walkach pod Sibiu. Potem następuje kolejny, wielomiesięczny pobyt w lazarecie, podczas którego leczy się z gorączki i reumatyzmu stawowego. Od lipca 1917 r. znajduje się na froncie wschodnim (walki wśród białoruskich bagien nad Prypecią). Wiosną roku 1918 przeniesiony zostaje ponownie do Francji, gdzie bierze udział w bitwie pod Monchy-Cambrai. Jego geologiczna wiedza staje się przydatna latem 1918 r., podczas prac związanych z zaopatrzeniem frontu w wodę. Po listopadowym zawieszeniu broni zostaje 3 grudnia 1918 roku zwolniony z armii, jednak na początku 1919 r., podczas zbrojnej rozprawy ze spartakistami, zostaje wciągnięty w wir wojny domowej.

Ponownie w służbie geologii, w Pruskim Krajowym Zakładzie Geologicznym, w latach 1919-1920 kartuje Assmann arkusze Biederitz, Schönebeck, Gröningen, Gross Oterleben w Saksonii. W 1921 kartuje arkusze Ruhland, Mückenberg i Lipsa na Dolnym Śląsku (Łużycach), zaś od roku 1923 arkusze Pyskowice, Toszek na Górnym Śląsku. Łącznie był Assmann wymieniany jako autor na 24 arkuszach mapy geologicznej w skali 1:25000 i w 20 zeszytach objaśnień do tych arkuszy. 12 kolejnych arkuszy nie wyszło poza stadium rękopisu. Są one częściowo zarchiwizowane w Federalnym Zakładzie Nauk o Ziemi i Surowców w Berlinie, w większości jednak zaginęły. Również w skali 1:25000, jednak ze specjalnymi przekrojami, wydane zostają, przewidziane dla celów edukacyjnych w zimowych szkołach rolniczych, geologiczno-gleboznawcze mapy okolic Toszka (1927) i Strzelec Opolskich (1929) oraz mapa okolic Góry św. Anny (1932). Poza tym bierze Assmann udział w opracowywaniu geologicznej mapy Pomorza Keilhacka (1930) i arkusza Racibórz w skali 1:200000 (nie opublikowanego). Awansowany 1 lutego 1921 roku na „geologa okręgowego” (od 1927 roku na „geologa okręgowego i profesora”), obok prac kartograficznych ponownie zajmuje się na Śląsku zagadnieniami triasu, przy czym niezwykle użyteczna okazuje się jego rozległa wiedza paleontologiczna. Na nowo interpretuje profil wywierconego w roku 1902 dla zakładów wodociagowych otworu „Opole” (*Die Tiefbohrung „Oppeln”*, 1926), a nieco później dzięki bezowocnie wywierconemu w poszukiwaniu węgla otworowi „Leśna” (na południowy wschód od Olesna), zdobywa istotną wiedzę o budowie triasu

w północnej części Górnego Śląska (Die Tiefbohrung „Leschna” und ihre Bedeutung für die Stratigraphie der oberschlesischen Trias, 1929).

Zgromadzona w ciągu dziesiątek lat geologicznej działalności wiedza znajduje odzwierciedlenie w monografiach pstrego piaskowca (Die Stratigraphie der oberschlesischen Trias. Teil 1: Der Buntsandstein, 1933) i wapienia muszlowego (Die Stratigraphie... Teil 2: Der Muschelkalk, 1944), w których Assmann dokonuje krytycznego podsumowania dotychczasowych badań. Obie do dziś posiadają doniosłe znaczenie. 249 opisanych w nich gatunków kopalnej fauny zachowało się w zbiorach zapoczątkowanych przez Królewski Pruski Krajowy Zakład Geologiczny. W styczniu 2000 roku zostały one przez Federalny Zakład Nauk o Ziemi i Surowców przekazane Muzeum Przyrodniczemu Uniwersytetu Humboldta i znajdują się obecnie w Berlinie-Spandau. Wyniki uzyskiwane podczas prac zdjęciowych Assmann podaje często do wiadomości szerszego grona odbiorców w formie popularnonaukowych przyczynków, które ukazują się w śląskich czasopismach regionalnych. Zakres ich tematyki rozciąga się od paleogeografii, poprzez zagadnienia czwartorzędu, po kwestie związane z wodami gruntowymi i źródłami.

Obok zagadnień kartograficznych i stratygraficznych na obszarze Górnego Śląska muszą być rozwiązywane kolejne problemy praktycznej geologii. W licznych ekspertyzach Assmann zajmuje się zapewnieniem i zwiększeniem zaopatrzenia w wodę oraz koordynacją wykorzystania wód gruntowych. W dziedzinie geologii złóż jest przede wszystkim obciążony zadaniem śledzenia odsłoneń i wierceń w Górnośląskim Zagłębiu Węglowym oraz w kopalniach rud cynku i ołowiu. Szczególnie intensywnie zajmuje się przy tym genezą i rozprzestrzenieniem dolomitów kruszczośnych. Wielokrotnie przedmiotem jego ekspertyz są ponadto węgle brunatne Brandenburgii ze Świebodzina, Gubina, Fürstenbergu i Neuzelle. W związku z przyłączeniem Austrii do III Rzeszy powstają w roku 1938 jego raporty o tamtejszych złożach pirytów i chalkopirytów.

Z geologią czwartorzędu i geomorfologią Śląska związane są prace Assmanna o budowie utworów kemowych na Górnym Śląsku (Kamesbildungen in Oberschlesien, 1934) i terasach w dolinie Odry (Zur Frage der Terrassenbildung an der oberen Oder, 1934).

W latach 1921 i 1925 opracowuje Assmann dwa ostatnie wydania powołanego do życia przez Keilhacka „Kalendarza geologicznego”. Czytelnik znajduje tu m.in. listę adresów z całego świata z dziedziny badań i praktyki geologicznej (urzędy, towarzystwa, kolekcje itp.) oraz przegląd najważniejszych czasopism geologicznych, paleontologicznych i mineralogicznych.

Wraz z likwidacją Pruskiego Krajowego Zakładu Geologicznego i powołaniem 1 kwietnia 1939 roku Stacji Rzeszy do Badań Ziemi (od 1941 – Urzędu Rzeszy do Badań Ziemi) zakres

zadań Assmanna (od 1 sierpnia 1940 roku „geologa rządowego”) przesuwa się coraz bardziej w kierunku badań złóż i geologii stosowanej. Jak poprzednio, głównym jego zadaniem jest zagwarantowanie dostaw wody dla okręgu przemysłowego na Górnym Śląsku (budowa i rozbudowa zakładów wodociągowych, instalacji i zapór). Prócz tego włączony zostaje do prac nad projektami kanału Odra–Dunaj i autostrady Wrocław–Gliwice–Kraków. Na okupowanych podczas wojny terenach na wschodzie szacuje też złoża różnego rodzaju surowców (wapienie, dolomity). Kartowanie geologiczne schodzi na dalszy plan. Jako ostatnie wydane zostają opracowane już w połowie lat 30. arkusze Strzelce Opolskie i Jemielnica. W roku 1943 w oparciu o swoją długoletnią działalność na obszarze Śląska Assmann opracowuje wraz z J. Jüttnerem w skali 1:100000 mapę przeglądową podtrzeciorzędowego podłoża w górnośląskim obszarze triasowym. Podsumowuje też wiedzę o geologii Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego dla krajoznawczego opracowania Alfonsa Perlicka (Die geologie des Industriegebietes. W: Landeskunde des oberschlesischen Industriegebietes, 1943).

Po zakończeniu wojny, w sierpniu 1945 r. we wschodnim Berlinie powstaje Niemiecki Geologiczny Zakład Krajowy w sowieckiej strefie okupacyjnej. Assmann pracuje w nim jako dyrektor wydziału. Zakres jego zadań jest rozległy. Przede wszystkim zajmuje się problemami zaopatrzenia surowcowego. W roku 1948 Assmann bada możliwości eksploatacji niewielkich złóż węgla brunatnych w Brandenburgii oraz węgle brunatne okolic Żytawy. Sporządza też mapy złóż węgla kamiennych i brunatnych zarówno całych Niemiec, jak i odrębnie Niemiec Wschodnich (NRD). Poza tym opracowuje hydrogeologiczne ekspertyzy związane z zaopatrzeniem Dolnych Łużyc w wodę. Na nowo podjęte zostają prace nad mapami w skali 1:25000 (pierwsze kartowanie arkusza Schweinitz, rewizja arkusza Kirrhain), jednak w 1949 r. zostają przerwane, a wyniki pozostają w rękopisie.

W latach 1949-1950 Assmann musi sporządzać co miesiąc dla sowieckich sił okupacyjnych „zestawienia gospodarczych informacji o przemyśle paliwowym w strefie zachodniej”. Najważniejszym jego zajęciem jest jednak wówczas praca nad monografią Śląska. Tym sposobem kreśli Assmann w roku 1949 rozdział „Górnośląskie Zagłębie Węglowe” do planowanej pracy zbiorowej „Niemiecki węgiel kamienny”. W tym samym 1949 r. powstają rękopisy prac o morskiej faunie wschodniosudeckiego karbonu górnego oraz o geologii i użytecznych kopalinach Śląska.

Częścią „Kajper” zamyka Assmann swoją rozpoczętą w latach 1933 i 1944 trylogię poświęconą stratygrafii górnośląskiego triasu. Została ona zapowiedziana jako 222 zeszyt „Rozpraw Niemieckiego Krajowego Zakładu Geologicznego”, niestety jednak, najpraw-

dopodobniej z przyczyn politycznych, nie została opublikowana. Jej rękopis uważa się za zaginiony. Jak wiele innych materiałów zawierających dane na temat dawnych wschodnich obszarów Niemiec, został on prawdopodobnie w latach 50. wywieziony do Polski. Drukiem w powojennym okresie wschodniobierlińskim ukazuje się tylko jeden przyczynek Assmanna. Zajmuje się on powstaniem górnośląskich złóż rud cynku i ołowiu, dając pierwszy tego rodzaju podsumowujący przegląd na temat wszystkich złóż i ich genezy (Zur Frage der Entstehung der oberschlesisch-polnischen Blei-Zinkerz-Lagerstätten, 1948).

W roku 1950, po 44 latach służby, opuszcza Assmann urząd przy wschodniobierlińskiej Invalidenstrasse, który w październiku przekształcony został w Państwową Komisję Geologiczną i Centralną Służbę Geologiczną. Ma już však 69 lat. Zapewne też nie odpowiada mu upolitycznienie urzędu. Dwa lata później „krajowy geolog w stanie spoczynku” działa na honorowym miejscu w zachodniobierlińskim senacie. W 1957 r. wydana zostaje geologiczna mapa Berlina w skali 1:10000 z obszernymi objaśnieniami. Naukowy plan opracowanych przy tej okazji 36 tysięcy wierceń przedstawia Assmann w 1958 r., w swej ostatniej publikacji o polodowcowych utworach okolic Berlina (Neue Beobachtungen in den eiszeitlichen Ablagerungen des Berliner Raumes).

Na 119 zjeździe Niemieckiego Towarzystwa Geologicznego w październiku 1967 roku w Berlinie obecni uczcili przez powstanie pamięć zmarłego 10 kwietnia w Berlinie-Wilmersdorf długoletniego (od roku 1907) członka, profesora Paula Assmanna. Jego szczególną zasługą był szczegółowy podział stratygraficzny i faunistyczne opracowanie górnośląskiego triasu, które udokumentowane zostały w licznych monografiach i kolekcjach. Zarówno 29 map geologicznych, jak i szereg publikacji z dziedziny hydrogeologii, geologii inżynierskiej, geologii złóż, geomorfologii oraz liczne przycinki popularnonaukowe pokazują, jak rozległe było pole pracy badawczej tego zaangażowanego w swą działalność geologa. □

Przełożył M. Syniawa

Tekst, będący podstawą przekładu, ukazał się w języku niemieckim w roku bieżącym w pierwszym numerze „Geohistorische Blätter. Zeitschrift des Vereins Berlin-Brandenburgische Geologie-Historiker „Leopold von Buche”, wraz z wykazem map i bibliografią prac P. Assmanna. Wydawca i tłumacz dziękują Autorowi oraz Redaktorowi Ulrichowi Witzke za zgodę na zamieszczenie przekładu tego artykułu w „Przyrodzie Górnego Śląska”.

Jeżeli prawdzie odpowiada podana przez Autora informacja, że rękopis trzeciej części opracowania stratygrafii górnośląskiego triasu Assmanna trafił w latach 50. do Polski, być może warto by podjąć poszukiwania mające na celu jego odnalezienie.